

۲۰۲۱/۱۱/۲۰

کاندیداکادمیسین سیستانی

سفرنامه اعلیحضرت امان الله به اروپا

(نقد و بررسی از قلم حمزه واعظی)

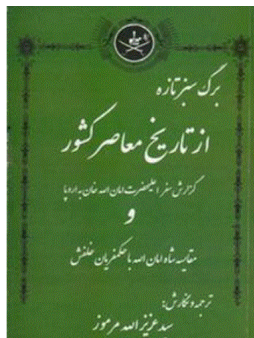

گزارش سفر شاه امان الله به اروپا، کتابی است از نخستین و آخرین سفر امان الله خان به اروپا که از سوی سید عزیز الله مرموز از زبان اردو به فارسی برگردان و در لندن منتشر گردیده است.

من این کتاب را تا کنون بدست نیاورده ام ولی یکی از بهترین مطالب این کتاب سخنرانی شاه امان الله در کراچی است که برای نخستین بار از سوی دانشمند

افغان داکتر سید عبدالله کاظم چند سال قبل در این پورتال انتشار یافت و ما را با جهان بینی و اهداف و نیات انسانی شاه افغانستان نسبت به مردم و اقشار جامعه بیشتر آشنا ساخت.

حمزه واعظی، پژوهشگر افغان در نوشته‌ی تحت عنوان «قهرمان بدشانس مدرنیزاسیون» برای دویچه وله (صدای آلمان) این کتاب را با زیبایی به نقد و بررسی گرفته است و با توجه به آن سخنرانی سه برجستگی شاه را نسبت به زعمای دیگر بعد از او بر شمرده است. آن نقد را از نظر می‌گذرانیم:

«شخصیت و کارنامه امیر امان الله خان، به ویژه سفرهای دگرگون‌کننده این شاه نواندیش برای تمامی مشتاقان تاریخ و پژوهشگران سیاست در افغانستان دلچسب است. امان الله به جز آن که مردی وطن پرست، سخنور توانا و ادیب ماهری بود، یک مشروطه خواه نواندیش و شاه استقلال طلبی بود که برای نخستین بار می‌خواست پنجره دنیای مدرن را به سمت جغرافیای تاریک سیاسی - فرهنگی افغانستان باز کند. هرچند که قدرت سنت، سایه مذهب و جهل جامعه قبیله‌ی نگذاشت که او به این آرمان خود

به تمامی جامه عمل بپوشاند اما نام و یادگار وی برای بسیاری از دموکراسی خواهان و تجدد طلبان، الهام بخش و نیک سیرت است. از همین رو است که به تعبیر پرفیسور گریگوری، وی را می‌توان «قهرمان بدشانس مدرنیزاسیون» نامید.

«سفرنامه اعلی حضرت امان الله خان به اروپا» کتابی است که از نخستین و آخرین سیاحت امان الله خان به اروپا حکایت می‌کند. این کتاب از سوی سید عزیز الله مرموز از زبان اردو به فارسی برگردان و در لندن منتشر گردیده است ولی مترجم نامی از پدیدآورنده و یا پدیدآورندگان این سفرنامه نمی‌برد. کتاب در سال ۱۹۲۸ در یکی از چاپخانه‌های مسلمانان هند بریتانوی به نشر رسیده بود و طبق گفته مترجم، حدود چهل سال پیش از طرف شخصی به نام «فاضل محمد خان» که از اهالی هند ولی مقیم لاهور بوده و در ایام سلطنت امیر امان الله خان به حیث سکرتر در نمایندگی دپلوماتیک نو بنیاد افغانستان در دهلی، ایفای وظیفه می‌کرده است، در اختیار وی قرار داده شده است.

د پائو شمیره: له ۱ تر ۴

افغان جرمن آنلین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de

پاډونه: دلپکنې د لیکنيزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده، هيله من يو خپله لیکنه له رالپولو مخکې په خیر و لولئ

کتاب دارای ۲۷۶ صفحه و شامل سه بخش اصلی می‌باشد. بخش نخست شامل فهرست مندرجات، پاره نخست مقدمه مترجم، تصاویری از امان الله خان و ملکه ثریا همسر وی، قطعه شعری با خط خوش فارسی، فتوکاپی برخی از عناوین و سطور کتاب به زبان اردو می‌باشد. مترجم در پاره نخست مقدمه دو قسمتی خود به شرح و بسط سه مطلب می‌پردازد: معرفی مفصل از فاضل محمد خان و خاستگاه، دانش و توانایی‌های شخصی و شخصیتی او و نیز مهر و شیفتگی وی به امان الله خان، تاجدار نوگرای افغانستان؛ شرحی از سابقه و گستره کاربرد زبان فارسی در هند تاریخی و در نهایت سیر تلاش‌های ناکام مترجم برای چاپ این اثر در دوره حکومت ظاهر شاه. بخش دوم کتاب حاوی تصاویر و شرح جریان سفر شاه امان الله به همراه ملکه ثریا می‌باشد که از هند بریتانوی آغاز و به سمت مصر، مهم‌ترین و بزرگترین کشورهای اروپایی مانند ایتالیا، فرانسه، اتریش، سوییس، انگلیس، لهستان و روسیه ادامه پیدا کرد و در ترکیه و ایران خاتمه یافت و به مدت هفت ماه از نوامبر ۱۹۲۷ تا می ۱۹۲۸ طول کشید. این بخش، مهم‌ترین و اصلی‌ترین بخش کتاب می‌باشد که به گزارش سفر شاه امان الله و جزئیات دیدار و گفتگوی او با مردم عادی و مقام‌های بلندپایه کشورهای میزبان می‌پردازد.

بخش سوم و پایانی کتاب شامل پاره دوم مقدمه مترجم می‌باشد که به شرح و مقایسه دوران زمامداری امان الله خان با عصر سلطنت چهل ساله امرای پس از او، یعنی محمد نادر خان، ظاهر خان، داوود خان و عموها و وابستگان آنان و نیز سیر عملکرد و خصوصیت حکومتی و پیامدهای بحران سه دهه اخیر می‌پردازد و با دیدی سراسر مثبت و با شیفتگی سیاسی و عاطفی، دوره و روش حکومتی امان الله خان را بهترین می‌شمارد.

به نظر می‌رسد بخش دوم کتاب، مهم‌ترین بخش آن باشد که به توصیف جزئیات سفر امان الله خان به کشورهای مهم توسعه یافته و یا در حال توسعه و تحول می‌پردازد. نتایج این سفر نسبتاً طولانی برای شکل‌گیری اندیشه تجدد طلبانه و ترقی‌جویانه او بسیار موثر بوده است.

آنچه از رفتار و گفتار و اهداف امان الله خان در ارتباط با مخاطبین و دیدارهایش با محافل عمومی، مردم و یا رجال سیاسی و سران کشورها در این سفر جلوه‌گر می‌شود این است که وی از نظر شخصیتی و فکری سه برجستگی منحصر به فرد نسبت به سایر زمامداران افغانستان داشته است:

۱. همواره در سخنرانی‌ها و گفتگوهایش با مردم عامی و سران ممالک، خود را «خدمتگزار مردم» و رعایا می‌داند نه «شاه» و «حاکم» آن‌ها. «... این حقایق باید گفته آید که خدمت برای مخلوق خالق بی‌نیاز، عزیزترین فرض و موهبت برای من محسوب می‌شود... هر فردی از رعایا برادر من و من خدمتگزار آن‌ها هستم.» ص ۴۲

۲. همه رعایا را بدون در نظر گرفتن خاستگاه قومی و مذهبی و قشر اجتماعی شان، «برابر» می‌داند و هرگونه ظلم و تبع یض و برتری‌جویی را نفی می‌کند:

«از نگاه من همه مساوی المقام اند و همه را برادر خود می‌خوانم... ، ملت‌های روشن بر اصل محکم پیوندها و متحد شدن‌ها و تساوی حقوق و برادری و برابری ها می‌اندیشند.» ص ۳۲

در حدود سلطنت من هر شخص خواه مسلمان یا هندو و همچنان قوم و قبیله و تبار دیگری، همه روی همرفته حقوق مساویانه دارند و خودم شخصا از لحاظ وابستگی‌های گونه‌گون قومی و نژادی و لسانی، اندک تفوق طلبی و ارجحیت و برتری را در جامعه نفی و جدا رد می‌کنم». ص ۲۸

۳. از اعمال ظالمانه و روش استبدادی سایر سلاطین، تبری می‌جوید:

«... آن عصر و زمان سپری شده که کشورها در رنج و الم استبداد ناشی از تبعیض گرفتار بوده و فرمانروایان مملکت و امرا و خان و خوانین و ملک و روسای قبایل صاحب عزت و راحت بودند و غربا و مساکین و مردمان بی‌پناه و بی‌بضاعت، صرف برای فرمانبردن و اطاعت به مثابه محکومین به سر می‌بردند... تمام اهل کشور ما از نگاه مراتب اصولی و قانونی حق مساوی دارند. احدی حق و امتیاز آن را ندارد که هر نوع فضیلت و برتری و اقتدار را بدون استحقاق در حیطة قدرت خود حفظ و طوری بنمایاند که گویی همه را به ارث آورده و در آن ملکیت و تصاحب دارند... و این در جهان به تجربه رسیده که زورگویی‌ها با قانون فطرت و طبیعت در تضاد است...» صص ۲۸-۲۹

به این خصوصیت‌های فکری و روش زمامداری امان الله، چنانچه نقش بزرگش را در تأمین استقلال سیاسی افغانستان و اراده خلل‌ناپذیرش را در پیشرفت و نوسازی این کشور فقیر و عقب مانده اضافه نماییم، آشکارا دلیل شیفتگی مسلمانان هند، احترام عمیق بزرگان مصر، استقبال پرشکوه اروپاییان و تجلیل پر عظمت ترکیه و ایران را در این سفر، از این شاه ترقی‌خواه درمی‌یابیم.

تهیه کنندگان این سفرنامه، مانند یک خبرنگار دقیق بین، تمام جزئیات سفر شاه افغانستان را ثبت و شرح نموده اند. این شرح جزئیات به ویژه در تبیین سفر و تأثیرات حضور امان الله خان در هند و جنب و جوش و امیدهای ژرفی را که در بین مسلمانان و آزادی‌خواهان این سرزمین بزرگ پدید آورده بود، تصویر شگرفی از این سفر به دست می‌دهد. همین شیفتگی بود که طرح انتخاب شاه امان الله به حیث «خلیفه مسلمین» از جانب برخی مسلمانان، به ویژه رهبران و فعالان مسلمان هند مانند شوکت علی، جایگاه رفیع این امیر نوگرا را در منطقه و جهان می‌نمایاند.

توصیف جزئیات این سفر اما در کشورهای اروپایی، کمی تکراری و کلی و در برخی موارد حتا ملال‌آور می‌گردد. شرح دقیق و پرهیجان طرز و نوع لباس پوشیدن شاه و ملکه در مهمانی‌ها و محافل رسمی و عمومی و یا توصیف کلی و تکراری و یکنواخت استقبال مقام‌های کشورهای اروپایی از شاه و تحت تأثیر قرار گرفتن امان الله خان از این نوع استقبال، به جای شرح دقیق مذاکرات سیاسی، پروتکل‌های تجاری و مبادلات و دست‌آوردهای فرهنگی سفر شاه از سفر اروپا، برای خواننده کم کم خسته کننده می‌گردد و از ابهت و اهمیت سیاسی این سفر می‌کاهد.

مطمئنا سفر امان الله خان به اروپا دست‌آورد های بسیار مهمی در پی داشت که در این سفرنامه به صورت واضح به آن اشاره و یا تأکید نشده است، ولی با استناد به شواهد مطالعاتی و با توجه به پیامدهای سیاسی - فرهنگی این سفر پس از برگشت شاه به افغانستان، می‌توان اساسی ترین دست‌آوردهای این سفر را در محورهای ذیل خلاصه نمود:

۱. این سفر موجب برقراری و تحکیم روابط دیپلماتیک با کشورهای مهمی در اروپا گردید؛
۲. این سفر موجب ارتقای اعتبار سیاسی افغانستان به عنوان یک کشور مستقل باعث احترام و اعزاز شخص امان الله خان به حیث شاه ترقی خواه و بانی استقلال افغانستان گردید؛
۳. حمایت های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی کشورهای مهمی مانند فرانسه، ایتالیا، اتریش، آلمان و ترکیه از افغانستان رونق جدید و فاز تازه‌یی پیدا کرد؛
۴. بازدید از مراکز علمی، صنعتی، نظامی و شناخت از مظاهر فرهنگی، تمدنی و پیشرفت های اجتماعی دنیای مدرن و توسعه یافته اروپا و نیز درک تجربه مدرنیزاسیون سیاسی و اجتماعی ترکیه و ایران، شاه امان الله را با کوله باری از اندیشه، انگیزه و عزم تجدد خواهی به افغانستان بازگرداند.

بخش سوم کتاب که حجم نسبتاً زیادی از صفحات را در بر دارد، به نظر می‌رسد ربط چندانی به اصل سفرنامه و محتوای آن ندارد و تحلیل پراکنده‌یی است از جانب مترجم پیرامون موضوعات مختلف و رویدادهای سیاسی چند دهه اخیر افغانستان. در ابتدای این بخش، مترجم بدون آن که موارد و مصداق‌های نقد خود را از کارنامه امان الله خان بیان کند، عدم موفقیت او را به عنوان یک مفروضه ذهنی منوط می‌کند به خاستگاه خانوادگی و محیط رشد و تربیت وی که در رفاه و در دامن اشرافیت سلطنتی تکوین یافته و موجب محرومیت او از درک و شناخت پیچیدگی‌ها و خصوصیات جامعه و رعایا گردیده است. در برخ دیگری از این بررسی، مترجم می‌کوشد شخصیت مثبتی از امان الله خان ارائه کند و این نیت خود را سعی می‌کند با استناد به دیدگاه و نظر چهار شخصیت پژوهشگر افغانی و خارجی ثابت نماید؛ محمد اعظم سیستانی، اسد الله حبیب، لودیک ادمک و ریه تالی استوارت عناصری هستند که مترجم با نقل پاراگراف‌هایی از آن‌ها در مورد امان الله خان، می‌خواهد شخصیت این امیر ترقی‌خواه را توصیف نماید.

و در نهایت این که، «سفرنامه اعلی حضرت امان الله خان به اروپا» هرچند در نوع خود یک سند ارجمند و غنیمت از این رویداد مهم است که با تصاویر منحصر به فرد آذین گردیده است، اما متأسفانه با ترجمه ضعیف، سستی در شیوه نگارشی و نواقص پرشمار در آیین نگارشی و حتا کاهلی بسیار در قواعد املائی، این اثر را ناجذاب و غیرحرفه‌یی ساخته است. عنوان روی جلد کتاب هم، عنوانی نارسا، طویل و نازیبا است که تمام صفحه روی جلد را پر کرده است.

(رک: دویچه ویله ۲۳ / ۱ / ۲۰۱۱ "قهرمان بدشانس مدرنیزاسیون")

ناگفته نماند که مرحوم عزیزالدین وکیلی پوپلزائی نیز جریان سفر طولانی شاه امان الله را با ذکر جزئیات آن در کتاب "سفرهای غازی امان الله شاه در دوازده کشور آسیا و اروپا از ۱۳۰۶ - ۱۳۰۷" (در ۳۱۳ صفحه همراه با عکسهای تاریخی) باراول در ۱۳۶۴ در کابل بچاپ رسانید و بار دوم این کتاب در سال ۱۳۷۹ (۲۰۰۰م) در پشاور بچاپ رسیده است.

پایان

۲۰۲۱ / ۱۱ / ۱۹

د پانو شمیره: له ۴ تر ۴

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنيزي بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله لیکنه له رالیولو مخکي په څیر و لولئ